

С. В. Пілюк

канд. юр ид. наук, старший викладач кафедри конституційного права та правосуддя
Одеського національного університету імені І. І. Мечникова

ЗНАЧЕННЯ ОФІЦІЙНОГО ТЛУМАЧЕННЯ КОНСТИТУЦІЇ ТА ЗАКОНІВ В МЕХАНІЗМІ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ

На сьогодні право тлумачити свою конституцію стало невід'ємним атрибутом юрисдикції органів конституційної юстиції багатьох країн світу. Законодавчо воно закріплене в якості самостійного повноваження, що реалізується шляхом прийняття в особливому провадженні рішення про тлумачення конституційної норми поза зв'язком із розглядом якоїсь конкретної справи, за запитом суб'єктів, названих у конституції або законі про спеціальний орган конституційного контролю. Офіційне тлумачення конституції здійснюють конституційні суди 23 країн світу, а ще в 13 країнах ними здійснюється тлумачення законів та інших нормативних актів.

Тлумачення у формі спеціальної процедури доповнює можливість казуального тлумачення, що здійснюється фактично органами конституційної юрисдикції при розгляді інших категорій справ. Проте це повноваження притаманне далеко не всім державам. На пострадянському просторі його немає у конституційних судів Білорусі, Вірменії, Грузії, Естонії, Киргизстану, Латвії, Литви, Таджикистану. У них тлумачення, як і раніше, здійснюють парламенти, хоча вже зараз у деяких країнах порушується питання про передачу його Конституційному Суду [4].

Конституціями Казахстану й України тлумачення, що здійснюється спеціальним органом конституційного контролю, прямо кваліфікується як офіційне (ст. 72 Конституції Республіки Казахстан, ст. 150 Конституції України).

Поняття «офіційне тлумачення правових норм» не є загальноновизнаним. Його немає в теорії та практиці країн англосаксонської правової системи, де сутність права сприймається через застосування норм законів і тлумачення їх судами. Така судова оцінка правових норм вважається самодостатньою як за змістом, так і за наслідками.

Практично не використовується це поняття і в країнах романо-германської правової системи, де судові рішення є найвищою апробацією правових норм. Будь-яке судове рішення ґрунтується на казуальному тлумаченні правових норм, що застосовувались. Таке тлумачення матиме обов'язковий характер у конкретній справі. З іншого боку, суди як англосаксонської, так і романо-германської системи не уповноважені тлумачити правові норми поза межами їх застосування у конкретних справах. Наприклад, § 13 Закону про Федеральний Конституційний Суд Німеччини до повноважень цього Суду відносить тлумачення Основного закону у зв'язку зі спорами про обсяг прав та обов'язків будь-якого вищого федерального органу або інших сторін у спорі, які згідно з Основним законом або регламентом вищого федерального органу наділені власними правами (абзац 1 пункту 1 статті 93 Основного закону ФРН) [3, с. 49].

Саме поняття «офіційне тлумачення» в юридичній літературі аргументував ще за радянських часів відомий український теоретик П. О. Недбайло, який першим назвав акти офіційного тлумачення правових норм інтерпретаційними актами. Він вважав, що ці акти існують поряд з нормативними та індивідуальними, проте вони є окремим різновидом правових актів, юридичним засобом правильного та ефективного застосування правових норм [5, с. 488].

Офіційне тлумачення класифікують як нормативне (загальне) і казуальне (індивідуальне). Наприклад, нормативне тлумачення надається у рішеннях у справах про офіційне тлумачення положень Конституції та законів України Конституційним Судом України. Ознакою нормативного тлумачення є загальний характер і можливість його неодноразового застосу-

вання в юридичній практиці та поширення на численне коло суб'єктів, учасників певних суспільних відносин. Казуальне тлумачення не має загальнообов'язкового значення, а зводиться лише до тлумачення правової норми з урахуванням її застосування у конкретному випадку. Іншими словами, казуальне офіційне тлумачення є обов'язковим лише для тих суб'єктів права, стосовно яких воно надано [2, с. 81]. Разом із тим висловлюється думка, згідно з якою загальне значення актів офіційного казуального тлумачення виходить за межі конкретної справи [1, с. 5].

Аналіз досліджень вітчизняних учених та дослідників з країн, де існує офіційне тлумачення конституції, свідчить про наявність точки зору, що офіційне казуальне тлумачення конституції конституційним судом завжди має юридичне значення для всіх відносин, аналогічних тим, що стали приводом для відповідних роз'яснень у конкретній ситуації [6, с. 38-45; 7, с. 32-33; 8, с. 28, 31; 9, с. 52-57].

Необхідність офіційного тлумачення зумовлена низкою факторів, зокрема, низькою якістю нормативних актів; абстрактністю форми акта, використанням законодавцем найбільш коротких формулювань, що потребують «розшифровки»; недосконалою законодавчою технікою викладення правових норм, внаслідок чого формулювання є нечіткими, а інколи — двозначними; необхідністю спеціальних (юридичних) знань для пояснення термінів, використаних законодавцем тощо.

Слід зазначити, що компетенція конституційних судів щодо тлумачення конституції може бути обмежена тим чи іншим колом питань. Так, Федеральний конституційний суд Німеччини вирішує справи щодо тлумачення Основного закону у зв'язку зі спорами про обсяг прав і обов'язків якогось вищого федерального органу.

Конституційний суд Словачії у спірних випадках надає офіційне тлумачення конституції та конституційних законів; в Україні — конституції та законів у разі практичної необхідності у з'ясуванні чи роз'ясненні, офіційної інтерпретації їхніх положень за наявності неоднозначного застосування положень Конституції та законів України судами, іншими органами державної влади, якщо це може призвести чи призвело до порушення конституційних прав і свобод.

Здійснюючи інтерпретаційну функцію, Конституційний Суд України за конституційним поданням уповноважених органів публічної влади або конституційним зверненням громадян України, іноземців, осіб без громадянства, юридичних осіб надає офіційне тлумачення Конституції та законів України.

Закон України «Про Конституційний Суд України» встановлює вимогу обґрунтування суб'єктом конституційного звернення необхідності в офіційному тлумаченні. Наведені конкретні факти і обставини мають свідчити, по-перше, про неоднозначність застосування правових актів, що зумовлює необхідність збирання на підготовчому етапі та надання відповідних матеріалів і, таким чином, ускладнює дану процедуру; по-друге, про особисту зацікавленість суб'єкта. Тим самим попереджається тлумачення у гіпотетичних, абстрактних справах, і Конституційний Суд уникає надання консультативних висновків і занадто широких роз'яснень. Тлумачення завжди буде більш виваженим, зрозумілим і переконливим з урахуванням конкретного фактичного матеріалу, стосовно конкретних питань. Разом з цим хоча воно дається у зв'язку з конкретними фактами, але не обмежується рамками конкретної справи, а має нормативний характер.

Практика свідчить, що найбільшу ефективність має системне тлумачення Конституції України, яке сприяє виявленню системоутворюючого зв'язку конституційних норм. Так, тлумачення норм, які містяться у Розділах II-XV Основного Закону, має базуватися на конституційних принципах, що становлять засади конституційного ладу держави і визначені у Розділі I Конституції України. При цьому завжди в якості вихідного положення і принципу тлумачення має враховуватися норма ст. 3 Конституції України щодо утвердження і забезпечення прав і свобод людини. У своїй діяльності Конституційний Суд України використовує різні способи тлумачення та по-різному підходить до питання про його обсяг. З метою удосконалення інтерпретаційної діяльності, забезпечення усталеності та універсальності правових позицій Суду доцільно використати практику Європейського суду з прав людини й щодо чіткого визначення способів інтерпретації: для розкриття змісту та обсягу прав людини має використовуватися розширювальне та динамічне тлумачення, у той час як стосовно

обов'язків держави, її органів та посадових осіб — буквально або обмежувальне.

Рішення Конституційного Суду України щодо тлумачення положень Конституції або закону України є невід'ємними від інтерпретованих норм і забезпечуються у такий же ступінь правової охорони, що й останні. Вони не мають тих наслідків, які передбачені для нормоконтролю, тобто не тягнуть втрати юридичної сили правовими актами або їх окремими положеннями, але відіграють власну як перспективну, так і ретроспективну роль. Такі рішення перешкоджають прийняттю у наступному органами публічної влади актів, що суперечать офіційному витлумаченню Конституції України та законів України, зобов'язують привести вже видані ними акти у відповідність з тим розумінням правових норм, що викладені у рішеннях Суду, а також можуть виступати підставою для оскарження зацікавленими суб'єктами правозастосовчих рішень, які ґрунтувалися на інтерпретації конституційних або законодавчих норм, що не відповідає офіційній. Таким чином, крім іншого, можна констатувати, що прийняттям інтерпретаційних рішень, казуальним тлумаченням, яке здійснюється у межах конституційного нормоконтролю, Конституційний Суд України формує певну правову доктрину в сфері забезпечення та захисту прав людини і громадянина, що значно впливає на правотворчу, правозастосовчу та правоохоронну діяльність в державі.

Таким чином, інтерпретаційні акти органів конституційної юстиції не є джерелом права, оскільки не містять норм права, проте вони мають суттєве значення у механізмі правового регулювання, оскільки усувають стан невизначеності щодо реального змісту відповідно правової норми і мають загальнообов'язковий характер.

Література

1. Венгеров А. Б. О прецеденте толкования правовой нормы / А. Б. Венгеров // Ученые записки ВНИИСЗ. — 1996. — Вып. 6. — С. 3-18.
2. Власов Ю. Л. Тлумачення норм права / Ю. Л. Власов, В. П. Негребельний // Юридична енциклопедія. Т. 6. — К.: Українська енциклопедія, 2004. — С. 81.
3. Закон о Федеральном Конституционном Суде Германии / ред. з. Борн. — 2-е изд. — Бонн: Интер Национес, 1996. — 133 с.

4. Катанян К. Полномочия КС необходимо расширить. С Председателем Конституционного Суда Республики Гагиком Арутюняном беседует обозреватель «НГ» / К. Катанян // Независимая газета. — 1997. — 17 ноября.
5. Недбайло П. Е. Применение советских правовых норм / П. Е. Недбайло. — М.: Госюриздат, 1960. — 512 с.
6. Тихий В. Офіційне тлумачення Конституції і законів України Конституційним Судом України / В. Тихий // Вісник Конституційного Суду України. — 1998. — № 4. — С. 38-45.
7. Тодыка Ю. Н. Толкование Конституции и законов Украины: теория и практика. Монография / Ю. Н. Тодыка. — Х.: Факт, 2001. — 328 с.
8. Хабриева Т. Я. Толкование Конституции Российской Федерации: теория и практика / Т. Я. Хабриева. — М.: Юрист, 1998. — 245 с.
9. Шаповал В. М. Офіційне тлумачення як функція Конституційного Суду України (проблеми теорії) / В. М. Шаповал // Вісник Конституційного Суду України. — 1999. — № 3. — С. 52-57.